

ISSN:

Volume 1

JOURNAL OF GLOBAL SCIENTIFIC INNOVATIONS

BUXORO AMIRLIGIDA SANITAR-EPIDEMIOLOGIK MASALALAR

Abdullayeva Dilbar Abdujalilovna

Buxoro Abu Ali ibn Sino nomidagi jamoat salomatligi texnikumi bosh o'qituvchisi

dilbarabdullayeva163@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Buxoro amirligida mavjud bo'lgan sanitar-epidemiologik holat va uni tartibga solishga qaratilgan chora-tadbirlar tahlil etiladi. Tadqiqotda Buxoro amirligi ma'muriyati hamda rus siyosiy agentligi o'rtasida olib borilgan yozishmalar asosida epidemik kasalliklarning oldini olish masalalari, sanitariya qoidalarini joriy etish, shahar va qishloqlardagi gigiyenik holatni yaxshilash, qabristonlar, bozorlarda va jamoat joylarida sanitariya nazoratini kuchaytirish kabi masalalar yoritilgan. Shuningdek, Afg'oniston bilan chegaradosh hududlarda yuzaga kelgan epidemik xavflarning Buxoro amirligi va Turkiston general-gubernatorligi hududlariga ta'siri ham ko'rib chiqilgan. Maqolada arxiv hujjatlari asosida siyosiy agentlik, amirlik ma'muriyati hamda tibbiy muassasalar faoliyatining o'zaro hamkorligi ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Buxoro amirligi, sanitariya, epidemiyalar, vabo, rus siyosiy agentligi, qo'shbegi, shahar gigiyenasi, qabristonlar, karantin, rus-tuzem shifoxonasi.

САНИТАРНО-ЭПИДЕМИОЛОГИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ В БУХАРСКОМ ЭМИРАТЕ

Аннотация. В данной статье анализируется санитарно-эпидемиологическая ситуация, существовавшая в Бухарском эмирате в конце XIX – начале XX веков, и меры, направленные на ее регулирование. На основе архивной переписки между администрацией Бухарского эмирата и Российским политическим агентством освещаются вопросы профилактики эпидемических заболеваний, внедрения санитарных правил, улучшения гигиенического состояния городов и сел, усиления санитарного контроля на кладбищах, рынках и в общественных местах. Также рассматривается влияние эпидемических угроз, возникавших в приграничных с Афганистаном регионах, на территории Бухарского эмирата и Туркестанского генерал-губернаторства. На основе архивных документов раскрывается взаимодействие между политическим агентством, администрацией эмирата и медицинскими учреждениями.

Ключевые слова: Бухарский эмират, санитария, эпидемии, холера, российское политическое агентство, кушбеги, городская гигиена, кладбища, карантин, русско-туземная больница.

SANITARY AND EPIDEMIOLOGICAL ISSUES IN THE BUKHARA EMIRATE

Abstract. This article analyzes the sanitary and epidemiological situation in the Bukhara Emirate in the late nineteenth and early twentieth centuries, as well as the measures taken to regulate it. Based on archival correspondence between the administration of the Bukhara Emirate and the Russian political agency, the study examines issues related to the prevention of epidemic diseases, the introduction of sanitary regulations, and the improvement of hygienic conditions in urban and rural areas. Particular attention is paid to strengthening sanitary control in cemeteries, markets, and public places. The article also considers the impact of epidemic threats originating in border regions adjacent to Afghanistan on the territory of the Bukhara Emirate and the Turkestan Governor-Generalship. On the basis of archival documents, the interaction between the Russian political agency, the Emirate administration, and medical institutions is revealed.

Keywords: Bukhara Emirate, sanitation, epidemics, cholera, Russian political agency, qushbegi, urban hygiene, cemeteries, quarantine, Russo-native hospital.

KIRISH

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Central Osiyoda, jumladan Buxoro amirligida ijtimoiy-siyosiy jarayonlar bilan bir qatorda sanitariya va sog'liqni saqlash masalalari ham dolzarb ahamiyat kasb etgan. Aholi zich joylashgan shaharlar, rivojlangan savdo yo'llari, bozor va karvonsaroylar, shuningdek, tabiiy-iqlim sharoitlari turli yuqumli kasalliklarning tez-tez tarqalishiga sabab bo'lgan.

Buxoro amirligining Afg'oniston hamda Turkiston general-gubernatorligi bilan chegaradosh bo'lishi epidemiologik xavf omillarini yanada kuchaytirgan. Ayniqsa, vabo, bezgak kabi kasalliklarning Afg'oniston hududida tarqalishi amirlik uchun jiddiy xavf tug'dirgan. Shu sababli amirlik ma'muriyati va Buxoroda faoliyat yuritgan rus siyosiy agentligi o'rtasida sanitariya-epidemiologik masalalar yuzasidan muntazam yozishmalar olib borilgan. Mazkur maqolaning asosiy maqsadi XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Buxoro amirligida sanitariya-epidemiologik holatni yaxshilashga qaratilgan chora-tadbirlar, ularning tashkil etilishi hamda amalga oshirilish jarayonlarini arxiv hujjatlari asosida ilmiy tahlil qilishdan iboratdir.

XIX asr oxirida Buxoro amirligida tashkil etilgan rus siyosiy agentligi o'z faoliyati davomida amirlik ma'muriyati bilan nafaqat siyosiy, iqtisodiy, balki ijtimoiy masalalar yuzasidan ham o'zaro maktublar almashinib turgan. Ular ichida amirlik hududidagi sanitariya-epidemiologik holatlarga doir yozishmalar ham o'rin egallaganini ko'rish mumkin. Mazkur masala yuzasidan ikki tomonlama

yo'zishmalarning olib borilganligi amirlik va rus manzilgohlaridagi aholi manfaatlaridan kelib chiqqanligi bilan ahamiyatlidir.

METODOLOGIYA

Tadqiqot jarayonida XIX asr oxiri va XX asr boshlaridagi Buxoro amirligining sanitar-epidemiologik muhitini o'rganish maqsadida tarixiy-tizimli, qiyosiy-tarixiy va xronologik tahlil metodlaridan foydalanildi. Tadqiqotning manbaviy asosini O'zbekiston Respublikasi Markaziy davlat harbiylashtirilgan arxivi (O'zR MDA) I-3-fondiga tegishli arxiv hujjatlari, jumladan, Buxorodagi rus siyosiy agenti V.I. Ignatev hamda Buxoro hukumati vakillari (qo'shbegi, qozikalon) o'rtasidagi rasmiy maktublar, hisobotlar va shahar shifokorlarining ko'rsatmalari tashkil etadi. Afg'oniston chegarasidagi Karki, Kalif, Ko'lob bekliliklaridan kelgan ma'lumotlar hamda rus-tuzem shifoxonasi bosh shifokori I.F. Penznyakov tomonidan ishlab chiqilgan 10 banddan iborat sanitariya tartibnomasi o'sha davrdagi epidemiyaga qarshi kurash choralarini baholashda asosiy tahlil predmeti sifatida qo'llanildi.

NATIJARLAR

Buxoro amirligi hududida turli xil epidemiologik kasalliklarning tarqalishini oldini olishga qaratilgan tadbirlar, jamoat joylari, bozor, karvonsaroy, masjid va madrasalarda, xususan aholi yashaydigan shahar va qishloqlarda sanitariya tartiblarini tashkil etish, bu to'g'rida tegishli ko'rsatmalarni ishlab chiqish, shaharlar atrofidagi botqoqliklarni quritish va veterinariya punktlarini tashkil etish kabi sanitar-epidemiologik tadbirlar muhim masalalar sifatida o'z yechimini topgan.

Buxorodagi rus siyosiy agentligi Qobuldagi epidemik ahvol xususida muntazam ravishda Buxoro amirligi qo'shbegisiga murojaat qilgan va bu masala to'g'risida o'zaro yo'zishmalar olib borilgan. Qobuldagi o'latning tarqalishi masalalari xususida bir necha bor ma'lumot almashilgan. Ayniqsa, mazkur masalalarni o'z ichiga olgan yo'zishmalar 1892, 1897 va 1900 yillarda sezilarli darajada ko'paygan. Qo'shbegi bu masalaga oid ma'lumotlarni Afg'oniston bilan chegaradosh Karki, Kalif, Ko'lob, Darvoz, Shug'onon, Sherobod bekliliklari orqali olgan. Sherobod beki Abdulmo'minbiy doimo Mozori Sharif hududiga odam yuborib, u yerdagi epidemik holat xususida ma'lumot olib turgan, bu ma'lumotlar qo'shbegiga yetkazilgan [1].

Siyosiy agent qo'shbegidan olgan ma'lumotlardan kelib chiqib, tegishli shahar muassasalariga ko'rsatma bergan. Jumladan, 1900-yil 3-iyunda siyosiy agent Qobulda vabo epidemiyasi tarqalganligi munosabati bilan Yangi Buxoro politsiya boshqaruvchisi va Chorjo'y shahar harbiy boshlig'iga hududdagi aholining sanitariya tartiblariga rioya qilishini nazoratga olish to'g'risida ko'rsatma berdi. Siyosiy agent esa sanitariya tartiblariga dastavval mehmonxona, oziq-ovqat rastalari, bozorlarda va choyxonalarda qat'iy rioya qilish kerakligini ta'kidlaydi. Jumladan, 1900-yil 3-iyulda rus siyosiy agenti Buxoro hukumati vakillari: Buxoro

qozikaloni Mulla Badriddin sadr, Jon Mirzobiy va Ostonakul qo‘shbegilar nomiga yo‘llagan xatida Afg‘onistonda tarqalgan vabo epidemiyasi xususida fikr bildirgan [2]. Maktubda vabo epidemiyasining amirlik hududida tarqalishini oldini olishga qaratilgan takliflar bildirilgan. Takliflar orasida Buxoro shahrida aholi istiqomat qilayotgan ko‘chalarda tozalik va xususan ariqlar va hovuzlardagi ichimlik suvining tozaligiga yanada ko‘proq e‘tibor berish va Afg‘oniston bilan chegara hududlarda kasallik tarqalishi to‘g‘risidagi ma‘lumotdan xabardor bo‘lish kabilar muhim deb ta‘kidlanadi [3].

Epidemik holatlar davrida shaharning ichkarisida joylashgan qabristonlarning faoliyati masalasi ham ko‘tarilgan. Rus siyosiy agentligi mazkur qabristonlarni epidemiya tarqalish xavfi davrida yopish tarafdori edi. Buxoro shahri ichidagi qabristonlarning yopilishi masalasi dastlab 1889-yilda bezgak kasalligining keng tarqalishi va keyinchalik 1892-yilda vabo epidemiyasi xavfi davrida ko‘tarilgan. Siyosiy agentning 1896-yil 16-sentyabrda qo‘shbegi nomiga yo‘llagan maktubida ham bu masala atroflicha bayon etilgan [4]. Xatda siyosiy agent Turkiston general-gubernatorligi shaharlarida joylashgan ichki qabristonlar epidemiya davrida yopilib, o‘lganlarni shahar tashqarisidagi qabristonlarda ko‘mish tajribasi qo‘llanilishini bildirgan.

Shahar atrofidagi botqoqliklarni quritish uchun turli xil kanallar qazilgan. 1913-yilda Buxoro shahridagi botqoqliklar suvini quritish natijasida Navmetan arig‘i qazilishi rejalashtirilgan bo‘lsa [5], 1914-yilda Tashqi ishlar vazirligi Birinchi departamentining ko‘rsatmasiga asoslanib, botqoqliklarni quritish ishlari amalga oshirilgan. Siyosiy agent qo‘shbegi orqali amirga chor ma‘murlari tomonidan 210 210 rubl 30 tiyin miqdoridagi xarajatlar ro‘yxatini taqdim etgan [6]. Poytaxtdagi sanitariya tadbirlarini nazorat qilish ishlarining bir qismini siyosiy agent eski Buxoro rus-tuzem shifoxonasi bosh shifokori I.F. Penznyakov ko‘magi orqali ham amalga oshirgan [7]. Mazkur ko‘rsatmaga asoslanib, bosh shifokor I.F. Penznyakov 1900-yil 5-iyul sanasida siyosiy agentlikka maktub yo‘llaydi [8]. Bosh shifokor 1907-yilda eski Buxoro shahri uchun mo‘ljallangan o‘n banddan iborat sanitariya tartiblarini ham ishlab chiqqan:

1. Karvonsaroy, madrasa va bozorlardagi axlatlarni har kuni tozalash;
2. Shaxsiy uylardagi xo‘jalik xonalarini nazorat qilish;
3. Yahudiy aholi yashaydigan ko‘chalarning sanitariya holatini maxsus nazoratga olish;
4. Bozorlardagi go‘sht, meva va boshqa rastalarda har kuni tozalash ishlarini amalga oshirish;
5. Har kuni supurilishi kerak bo‘lgan ko‘chalardagi axlatlarni tozalash;
6. Aholini suv bilan ta‘minlaydigan bosh ariqlar va suv havzalarida kasallik tarqalmasligi uchun suvning bir joyda uzoq muddat saqlanmasligini ta‘minlash;

7. Shaharga har hafta suv yuborilishini yo‘lga qo‘yish;
8. Qushxonalarni toza holatda saqlashni tashkil etish;
9. Nonvoyxona, choyxona va oshxonalarning tozaligiga qat’iy rioya qilish;
10. Karvonsaroy va bozorlardagi hojatxonalarda havo almashuv tizimini yo‘lga qo‘yish.

Amirlik ma’muriyati bu talablarni qabul qilib, mirshabboshiga tegishli ko‘rsatma beradi va bu ishlarning nazoratini amalga oshirish maqsadida o‘n olti kishini ajratadi. Rus manzilgohlarida bunday tartiblarga rioya qilish shahar boshlig‘i va maxsus tashkil etilgan sanitariya-ijroiya komissiyasi vakolati ostida amalga oshirilgan.

MUHOKAMA

Yuqorida keltirilgan ma’lumotlar XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Buxoro amirligidagi sanitar-epidemiologik holatlar muhim ahamiyat kasb etganligini ko‘rsatadi. Siyosiy agentlikning bunday takliflarni berishidan maqsad Buxoro amirligi Afg‘oniston va Turkiston general-gubernatorligi bilan chegaradosh bo‘lganligi sababli, amirlikda vabo tarqalishi kuzatilsa, bu hol general-gubernatorlik viloyatlaridagi rus aholisiga ham o‘tish xavfi mavjudligidan ogohlantirish bo‘lgan. Buxoro ma’murlari shahar ichidagi qabristonlarni yopish kabi diniy va an’anaviy qarashlar bilan bog‘liq masalalarga o‘ta ehtiyotkorlik bilan yondashganlar, bu esa mintaqada sanitar islohotlarning o‘ziga xos qiyinchiliklar bilan kechganini ko‘rsatadi. Rus siyosiy agentligi va amirlik qo‘shbegisi o‘rtasida olib borilgan yozishmalar esa hududda sanitar-epidemiologik xavfning oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlarning qay darajada tashkil etilganligi, bu kabi masalalarni hal etishda mahalliy va chor hukumati vakillarining o‘zaro manfaatli hamkorligini dalillaydi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Buxoro amirligida sanitariya-epidemiologik masalalar muhim davlat ahamiyatiga ega bo‘lgan. Epidemik kasalliklarning tarqalish xavfi amirlik ma’muriyati va rus siyosiy agentligini o‘zaro hamkorlikda chora-tadbirlar ishlab chiqishga undagan. Bozorlar, karvonsaroylar, madrasalar, qabristonlar hamda suv inshootlarida sanitariya nazoratining kuchaytirilishi, botqoqliklarni quritish, karantin punktlarini tashkil etish kabi tadbirlar epidemiyalarning oldini olishga qaratilgan muhim choralar sifatida namoyon bo‘lgan. Arxiv manbalari shuni ko‘rsatadiki, sanitariya tadbirlarining amalga oshirilishida muayyan tizimli hamkorlik shakllangan bo‘lib, bu jarayonlar Buxoro amirligida sog‘liqni saqlash va jamoat gigiyenasi masalalariga bosqichma-bosqich yondashuv shakllanayotganidan dalolat beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zR MDA I-3-fond, 1-ro‘yxat, 199-ish, 76-varaq.
2. Buxorodagi rus siyosiy agenti V.I. Ignatevning 1900-yil 3-iyulda Buxoro hukumati vakillari nomiga yo‘llagan №3271 raqamli xati. O‘zR MDA I-3-fond, 1-ro‘yxat, 199-ish, 32–33-varaqlar.
3. Buxoro hukumati vakillarining 1900-yil 6-iyulda Buxorodagi rus siyosiy agenti V.I. Ignatev nomiga yo‘llagan javob xati. O‘zR MDA I-3-fond, 1-ro‘yxat, 199-ish, 68-varaq.
4. Buxorodagi rus siyosiy agenti V.I. Ignatevning 1896-yil 16-sentyabrda Buxoro amirligi qo‘shbegisi Jon Mirzobiy nomiga yo‘llagan №2851 raqamli xati. O‘zR MDA I-3-fond, 1-ro‘yxat, 118-ish, 209–210-varaqlar.
5. O‘zR MDA I-3-fond, 1-ro‘yxat, 555-ish, 3-varaq.
6. Buxoro amirligi qo‘shbegisining 1914-yil 13-avgustda Buxorodagi rus siyosiy agenti nomiga yo‘llagan №2018 raqamli xati. O‘zR MDA I-3-fond, 1-ro‘yxat, 684-ish, 5-varaq.
7. Buxorodagi rus siyosiy agentining 1900-yil 4-iyulda Buxorodagi rus-tuzem shifoxonasi shifokori nomiga yo‘llagan №3295 raqamli xati. O‘zR MDA I-3-fond, 1-ro‘yxat, 199-ish, 43-varaq.
8. Buxorodagi rus-tuzem shifoxonasi boshqaruvchisi bosh shifokor I.F. Penznyakovning 1900-yil 5-iyulda Buxorodagi rus siyosiy agenti nomiga yo‘llagan №123 raqamli xati. O‘zR MDA I-3-fond, 1-ro‘yxat, 199-ish, 55–56-varaqlar.

worldjournal.uz

CONTENT:

1	Sattarov Ulug‘bek Umed o‘g‘li AI ASOSIDA PROGNOZLASH VA MAKROIQTISODIY BARQARORLIK	1-8
2	Istamova Dilfuza Maqsudovna BUXORO AMIRLIGIDA SANITAR-EPIDEMIOLOGIK MASALALAR	9-12
3	Abdullayeva Dilbar Abdujalilovna COVID-19 DAN KEYINGI ASORATLAR: KLINIK MANZARA, PATOGENEZ, TASHXIS VA REABILITATSIYA YONDASHUVLARI	13-18
4	Davlatova Mayram Sulaymonovna SURUNKALI GASTRIT: ETIOLOGIYA, PATOGENEZ, KLINIKMANZARA, TASHXIS VA DAVOLASH TAMOYILLARI	19-22
5	Sharipova Sharofat Maxsudovna YURAK-QON TOMIR KASALLIKLARIDA HAYOT TARZINING ROLI	23-26
6	Nurmatova Sevara Batirovna Abdullayev Akmaljon Abdujalilovich MATHEMATICAL ASSESSMENT OF CYBERSECURITY RISKS IN THE DIGITAL ECONOMY	27-36
7	Abdullayeva Dilbar Abdujalilovna SIL KASALLIGI: ZAMONAVIY TASHXIS USULLARI VA DAVOLASH PROTOKOLLARI	37-42
8	Mamadkulov Shonazar Djamshedovich Norkulova Nargiza Tashpulatovna SHAXSNING INDIVIDUAL-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI VAULARNING FAOLIYATGA TA'SIRI	43-49